

МЕТА, ЗМІСТ ТА ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ З ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

В. В. КИРИЛЮК

Сучасні соціально-економічні умови в Україні висувають на перший план питання підвищення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, формування в них зацікавленості у здобутті професії та прагнення самовдосконалення. Постає низка важливих завдань щодо гуманітарної підготовки охоронців кордону шляхом впровадження на заняттях інтерактивних технологій. Передусім, мова йде про ті завдання, що виникають у процесі організації навчального процесу. В традиційному ВВНЗ серцевиною навчального процесу вивчення гуманітарних дисциплін та метою навчання є отримання курсантами певної кількості знань та набуття ними вмінь та навичок.

В інноваційній системі навчання гуманітарним дисциплінам із використанням інтерактивних технологій метою навчання виступає розвиток особистості, готової до своєї професійної діяльності та життєдіяльності в умовах технологічного суспільства. Навчально-виховний процес спрямований на те, щоб готувати курсантів до творчості, самоосвіти, самоконтролю і особистої відповідальності за скоєні вчинки.

Метою статті є, по-перше, сформулювати мету професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників на заняттях із гуманітарних дисциплін, де активно застосовуються інтерактивні технології навчання; по-друге, визначити зміст підготовки курсантів до професійної діяльності, з'ясувати, якими знаннями, вміннями та навичками повинен володіти майбутній охоронець кордону відповідно до умов інтерактивності на заняттях гуманітарного циклу; по-третє, визначити, яких принципів навчання повинен дотримуватись викладач на інтерактивних заняттях під час підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Використання інтерактивних технологій навчання робить професійну підготовку курсантів значно орієнтованою на формування професійної індивідуальності майбутнього офіцера-прикордонника, стимулює його особистісно-професійний саморозвиток. Це дає змогу перейти від масово-репродуктивної до розвиваючої, творчої індивідуальності прикордонника, становлення критичного мислення фахівця. Водночас, це створює умови для постійного професійного росту, для перебудови системи взаємовідносин із курсантами, підвищення рівня суб'єктивності цих стосунків [3, с. 125].

Варто зазначити, що метою та основними завданнями викладання гуманітарних дисциплін у НАДПСУ є покращення структури світоглядних дисциплін; використання інтерактивних методик; приведення процесу гуманітарної освіти у навчальному закладі в єдину структурну систему; залучення курсантів і викладачів до пошуку та пізнання цінностей світової і вітчизняної культури; формування у курсантів та викладачів нового політичного мислення, в основі якого лежать гуманістичні принципи [6, с. 148].

Н. Баліцька висуває три головні вимоги до процесу навчання. Кожен слухач повинен бути зорієнтований на навчання, тобто має знати мотивацію: для чого він навчається. По-друге, навчання проводиться в умовах фізичного та психічного комфорту: вчитись зручно, приємно, цікаво, неважко, ніщо не заважає, не відволікає. Чергуються різні типи розумових процесів; сприйняття за допомогою слуху доповнюється сприйняттям за допомогою зору і, можливо, відчуття нюху; пасивне навчання (слухати, читати, писати) чергується з активним (обмінюватись думками, аналітико-синтетично обробляти інформацію, творити). По-третє, процес навчання супроводжується тільки позитивними емоціями: радість нового знання, радість досягнення (систематичне знання, вміння), задоволеність похвалою. При цьому негативні емоції недопустимі: приниження критикою, заздрісне ставлення до успіхів іншого, напади зневіри в свої сили, безініціативність, нудьга [3, с. 3].

Звідси можемо сформулювати завдання викладачів гуманітарних дисциплін НАДПСУ: робити все, щоб пізнавальний процес був цікавим як за формою, так і за змістом; не допускати в навчальному процесі змагальності; добиватися, щоб курсанти самі знаходили свої помилки та виправляли їх,

публічне виправлення помилок курсантів викладачем неприпустиме; організувати спільний пошук розв'язання проблем.

Отже, одним із завдань підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників інтерактивними технологіями на заняттях із гуманітарних дисциплін – формування в курсантів мотивації в процесі професійної підготовки. В педагогічному словнику Г. Коджаспирової знаходимо таке визначення терміна «мотивація» – сукупність стійких мотивів, що визначають зміст, спрямованість та характер діяльності особистості, її поведінку [4, с. 198]. «Мотив» (від лат. *movere* – надавати рух, штовхати) – це внутрішнє спонукання особистості до того чи іншого виду діяльності, що пов'язане із задоволенням певної потреби [4, с. 196]. Отже, курсант має бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати в ньому особистісну, власну зацікавленість, усвідомлювати, що і навіщо він зараз робитиме.

Серед інших завдань підготовки майбутніх охоронців кордону інтерактивними технологіями на заняттях із гуманітарних дисциплін виділяємо наступні:

залучення курсантів до активної навчальної діяльності та взаємодії; організація комунікації; забезпечення рефлексивної діяльності;

підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців; поліпшення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Як показує досвід, використання на заняттях інтерактивних технологій сприяє підвищенню рівня підготовки майбутніх фахівців: курсанти краще готуються до занять, беруть активну участь у засвоєнні програмового матеріалу під час вивчення гуманітарних дисциплін. Відмічаємо, що при цьому створюються суб'єкт-суб'єктні стосунки між курсантом та викладачем, змінюється ставлення курсантів до занять [3, с. 92].

Вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військовій навчальних закладах освіти, в першу чергу, повинно сприяти виробленню в курсантів навичок систематичної самостійної роботи з опрацювання джерел, документів, наукової літератури, періодичних видань на принципах науковості, автентичності, проблемності та професійної спрямованості навчання. Не останніми у переліку є завдання формування в курсантів почуття патріотизму, національної гідності, об'єктивності в оцінці подій і фактів; умінь логічно викладати фактичний матеріал.

І. Бім також вважає, що пізнавальну мету варто доповнити метою формування поведінки того, кого навчаємо. З найбільш популярних сьогодні прийомів вона виділяє рольове спілкування, а також: проектування, дискусійне спілкування, стимулювання мовної діяльності тощо. Більш того, І. Бім вважає, що «широке застосування у вузі повинні знайти ділові ігри з використанням іноземної мови, проведення таких форм роботи, які можуть стати в нагоді майбутньому спеціалісту в подальшій практичній діяльності» [2, с. 48].

Необхідно також визначити зміст та принципи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників інтерактивними технологіями з гуманітарних дисциплін. За визначенням В. Галузяка, зміст освіти – це «система знань, умінь та навичок, світоглядних ідей, якими учні оволодівають у процесі навчання» [7, с. 68]. Коли йдеться про зміст освіти, який лежить в основі професійної підготовки, то мається на увазі, що він орієнтований на формування професійної та загальної культури фахівців у широкому розумінні. Зміст освіти не є сталою величиною. Він змінюється залежно від рівня розвитку науки, соціально-економічного, культурного стану суспільства з урахуванням потреб освітньої підготовки молоді та перспектив соціального й економічного розвитку країни.

Важливого значення надають професійній освіті. Професійна освіта спрямована на оволодіння знаннями, вміннями та навичками, які потрібні для здійснення професійної діяльності. Процес удосконалення змісту освіти, зокрема професійної, потребує чималих зусиль. Тут треба враховувати перспективу, тому так важливо при формуванні змісту освіти для підготовки фахівців з охорони державного кордону вибрати з великого масиву інформацію, яка є результатом найновіших наукових досягнень і стане базовою для становлення фахівця з погляду перспективи його професійної діяльності.

Отже, в межах нашого дослідження змістом професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників засобами інтерактивних технологій із дисциплін гуманітарного циклу вважаємо комплекс взаємопов'язаних знань, умінь та навичок, компетенцій, світоглядних ідей, професійну та загальну культуру офіцера-прикордонника, що є необхідним для здійснення його професійної діяльності.

Сучасна концепція навчання і прагнення розкрити можливості та розвивати особистість фахівця вимагають підходу, відмінного від традиційного, щодо відбору та структурування змісту

навчання. О. Артем'єва вважає, що в інноваційній моделі кількість видів знань розширюється. Готові знання залишаються, але вони синтезуються самими курсантами. Ці синтезовані знання «породжує» сам курсант у контексті реалізації змісту проекту, сценарію навчально-рольової гри чи іншої інтерактивної технології. Синтезовані знання, за О. Артем'євою, складаються з двох типів знань: непрямі та результативні. Непрямі знання (їх ще називають змістом ігрового поля) можуть бути представлені у вигляді тексту, графіка, малюнка, схеми, сценарію гри. Їх використовують для проведення якогось дослідницького порівняння. Результативні знання можуть бути представлені різноманітними способами: змістом ділового листа, таблицею, графіком, рисунком, рекламою, тобто образом. При цьому ймовірні різні форми подання знань: «матеріалізований», «паперовий», «екранний», тобто наочний зоровий образ. З новим підходом змінюються способи засвоєння змісту навчання. Універсальним компонентом процесу підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників стає не заучування тексту, а пізнання в процесі «розпредмечування» тексту, виконання проекту, реалізації сценарію навчально-рольової гри. Пізнання спрямовано, перш за все, на сприйняття та усвідомлення реального світу, що нас оточує. Традиційне розуміння «опанування навчальним матеріалом» відходить на другий план. Таким чином поняття «освіта» (зміст освіти) розуміємо як образ [1, с. 200].

Програми дисциплін гуманітарного циклу виділяють три навчальні стратегії: репродуктивна (репродуктивний рівень), продуктивна (продуктивний рівень), творча (творчий рівень). Досвід роботи у якості викладача показав, що за традиційної системи навчання весь шлях пізнання закінчується в основному на репродуктивному рівні, тому що традиційна методика може забезпечити лише обсяг знань, які набуті в готовому вигляді, навички, які набуті за зразком. Традиційна система навчання не в повній мірі забезпечує розвиток творчого мислення курсантів, так як для репродуктивного рівня традиційного навчання характерно спрощення матеріалу, що вивчається, тобто вивчення його в статичі. Але, як показує дослідження, в умовах інтерактивного навчання і на репродуктивному етапі можна досягти не тільки міцного засвоєння знань, формування вмін та навичок, але й моделювання професійних мікроситуацій, наближених до реальних, програвання їх та забезпечення активної комунікації.

Відповідно до другої стратегії відбору змісту навчання інтерактивними технологіями, проблема отримує свою подальшу конкретизацію. Навчальний предмет – один із головних способів реалізації змісту навчання, що поєднує в своїй системі зміст, який потрібно засвоїти, спосіб засвоєння та методи навчання. О. Артем'єва обґрунтувала позицію, відповідно до якої дидактична модель процесу навчання повинна включати в себе два блоки: основний (змістовий) та процесуальний (блок способів та методів), що забезпечують формування знань, умінь та розвивають особистість курсанта [1, с. 15]. Формою фіксації змісту є Робоча навчальна програма, Тематичний план, підручники та інше. Процесуальний блок в ігровій методиці навчання являє собою систему інтерактивних технологій. При цьому по закінченню етапу репродуктивного засвоєння знань, навичок та умінь закономірно повинен слідувати етап продуктивного засвоєння та відповідно до цього етапу продуктивна стратегія навчання.

При відборі навчального матеріалу орієнтація спрямована на: практичне використання іноземної мови, знань із педагогіки та психології; майбутню професійну діяльність; формування творчого інтелекту та емоційно-ціннісного ставлення до дійсності (розвиток пізнавальної цілеспрямованості та самостійності, професійної компетентності, інтелекту на основі іншомовної комунікації тощо).

Виникає необхідність визначити, якими знаннями, вміннями та навичками, відповідно до трьох вищезазначених навчальних стратегій (репродуктивної, продуктивної та творчої), повинен володіти курсант у процесі вивчення гуманітарних дисциплін із використанням інтерактивних технологій. Проаналізувавши низку робіт видатних науковців та педагогів, які досліджували питання інтерактивного навчання, Ш. Амонашвілі, Г. Цукерман, Н. Єлізарової, М. Фрумїна, Є. Дудинової, Г. Сиротенка, М. Скрипник, О. Проскурняк, А. Мартинець, М. Кларін, Н. Побірченко, Г. Коберник, та зваживши результати анкетування щодо основних умінь та навичок, якими має володіти майбутній офіцер-прикордонник у процесі підготовки інтерактивними технологіями з гуманітарних дисциплін, ми називаємо: постійна активна соціальна взаємодія; співробітництво та сумісна діяльність; самостійний пошук знань та ініціативність; багатостороння комунікація; самокритика та самоконтроль; комунікативні та прогностичні вміння; розвиток творчих здібностей; уміння виробляти нові знання шляхом рефлексії свого практичного досвіду, відповідальності за свій професійний розвиток.

Використання інтерактивних технологій навчання у роботі з майбутніми офіцерами-прикордонниками сприяє залученню кожного курсанта до активної взаємодії з оточенням, дає

можливість кожному вільно висловлювати свої думки з тієї чи іншої проблеми, відчувати себе важливим для колективу. Такий підхід сприяє розвитку мислення, мовлення, фантазії, емоційної сфери, здібностей курсантів, формуванню їхніх моральних почуттів, вольових якостей, самосвідомості і самоконтролю, уміння співпрацювати та взаємодіяти.

Використання на заняттях інтерактивних технологій навчання також сприяє розвитку вольових якостей особистості. Курсанти, залучаючись до таких інтерактивних технологій, в яких кожен відповідає за свою частину роботи і несе відповідальність перед іншими членами групи за правильність її виконання, набувають здатності здійснювати цілеспрямовані дії, інтенсивно працювати, долати при цьому зовнішні та внутрішні труднощі, вчать підпорядковувати свою діяльність свідомо поставленим цілям. Бо кожен курсант, працюючи в групі, має своє завдання. І від того, як він його вирішить, залежить успішність усієї групи. Інтерактивне навчання також значною мірою може сприяти розвитку критичного мислення курсантів (Г. Сиротенко), формуванню навичок відстоювати свою точку зору та вміти її обґрунтувати. У процесі навчальної взаємодії формуються почуття відповідальності, симпатії, товаришкості, дружби, взаємоповаги, обов'язку, гуманності, впевненості у власних силах. В умовах інтерактивного навчання в курсантів розвиваються навички співробітництва, формується позитивне ставлення до себе, самокритика.

Н. Побірченко зазначає, що використання інтерактивних технологій на заняттях сприяє розвитку ініціативи і творчого потенціалу курсантів, формуванню установки на творчу професійну діяльність, оперативні професійні вміння, запобігає втомлюваності, створює комфортне середовище для навчання та виховання, забезпечує умови для формування професійно значущих якостей, що виявляються в умінні управляти власним емоційним станом, у режисерських, виконавських, артистичних, художніх здібностях тощо. Таке нетрадиційне навчання дає майбутньому офіцеру-прикордоннику змогу спробувати себе у ролі і охоронця кордону, і порушника, і контрабандиста, і біженця, і іммігранта тощо. Програвання великої кількості ролей сприяє тому, що арсенал майбутнього офіцера-прикордонника поповнюють фахові вміння і навички, розумова діяльність набуває системного характеру, формується гнучкість мислення, поглиблюється мотивація професійної спрямованості. Такий підхід дозволяє максимально індивідуалізувати навчально-виховний процес, урахувати інтереси, нахили, здібності, мотиви навчання кожного курсанта, організувати по-справжньому суб'єкт-суб'єктні взаємини викладача з майбутніми офіцерами.

Н. Баліцька стверджує, що викладач має докорінно змінити зміст своєї діяльності, для того щоб виховати навички спілкування та співробітництва. Тепер головне завдання – не «пояснити», «донести», а організувати спільний пошук розв'язання завдання. Нові умови потребують уміння вислухати всіх бажаючих з кожного питання, стати на позицію кожного курсанта, щоб зрозуміти логіку його міркування, аналізувати пропозиції та непомітно підвести учасників навчального процесу до вирішення проблеми [3, с.75].

Доцільно перейти до розгляду принципів навчання, яких має дотримуватись викладач у процесі підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників засобами інтерактивних технологій на заняттях із гуманітарних дисциплін. «Принцип» – термін латинського походження (*principium* – основа, першопочаток), який означає основоположення, керівну ідею, основне правило поведінки, діяльності. Таким чином, принципи навчання – це вихідні положення, які визначають різні сторони цього процесу і відображають загальні вимоги до формування його змісту та організації [5, с. 48].

На нашу думку, підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності інтерактивними технологіями спирається на дидактичні принципи процесу навчання, які набувають певної специфіки, що зумовлена особливостями дисциплін гуманітарного циклу та особливостями інтерактивного навчання. Ґрунтуючись на такому підході, а також зважаючи на специфіку професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників, найбільш прийнятними дидактичними принципами їхньої підготовки інтерактивними технологіями вважаємо: принцип колективної взаємодії та співробітництва, принцип свідомості й активності, принцип науковості навчання, принцип систематичності та послідовності, принцип доступності наукових знань, принцип наочності, принцип забезпечення міцності результатів навчання, принцип зв'язку теорії з практикою.

Паралельно з дидактичними принципами, навчання прикордонника вимагає і застосування специфічних принципів, що спираються на дидактичні принципи і водночас є залежними від них. Їх використання в процесі підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників на заняттях із гуманітарних дисциплін інтерактивними технологіями має свою специфіку. Так, специфічні принципи лежать в основі формування високої відповідальності за прийняття та реалізацію рішення в професійно-

педагогічній діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників. Для ефективної підготовки курсантів інтерактивними технологіями при вивченні гуманітарних дисциплін ми користуємося наступними специфічними принципами: рефлексії, комфортності, поєднання колективної, групової та індивідуальної роботи, принципи інтеграції, професійної спрямованості навчання, комунікативності, суб`єкт-діяльнісного навчання, автентичності, принцип проблемності.

Нова цільова установка – підготовка спеціалістів із творчим складом мислення – по-новому ставить проблему відбору навчального матеріалу з орієнтацією всіх гуманітарних дисциплін на майбутню професійну діяльність офіцера-прикордонника. Таким чином, ми вважаємо, що дотримання викладачем ВВНЗ усіх вищезазначених принципів навчання, намагання реалізувати всі перелічені цілі навчання на основі вимог до відбору змісту навчання на заняттях із гуманітарних дисциплін в НАДПСУ, сприятиме ефективній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, зокрема розвиватиме професійні комунікативні навички, навички постійної активної соціальної взаємодії, співробітництва, самостійного пошуку знань та ініціативності, сприятиме розгортанню самокритики курсантів та самоконтролю, розвиватиме творчі здібності та вміння виробляти нові знання шляхом рефлексії свого практичного досвіду, відповідальності за своє професійне зростання; підвищуватиме мотивацію до професійної діяльності та забезпечить підвищення успішності.

Список використаної літератури:

1. Артемьева О. А. Система учебно-ролевых игр профессиональной направленности / О. А. Артемьева, М. Н. Макеева – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 208 с.
2. Бим И. Л. Проблема преемственности между школой и вузом / И. Л. Бим // Сборник статей Московского государственного лингвистического университета. – М. : Моск. гос. лингв. ун-т, 1991. – Вып. 386. – С. 28. , с. 48
3. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів : [Монографія] / Н. Г. Баліцька, О. А. Біда, Г. П. Волошина та ін.; За заг. ред.. Н. С. Побірченко. – К. : Наук. Світ, 2003. – 138 с.
4. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю.. – Москва : ИКЦ «МарТ» ; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ» 2005. – 448 с.
5. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов : [Монографія] / Р. Ю. Мартинова – К. : Вища школа, 2004. – 454 с.
6. Островерх О. О. Гуманітаризація як найважливіший принцип побудови освітніх систем / О. О. Островерх // Педагогічні особливості формування професійних якостей студентів : зб. наук. пр. — Харків, СТИЛЬ-ІЗДАТ, 2004. — С.146—151.
7. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузьяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 2001. – 200с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент В. С. Полук.